

Fra Helge Frøysets notater i 1952–53

Av Eldbjørg Skaug

Reidar Olsen har gjort dypdykk i historielagets arkiver og fant notater Helge Frøyset hadde skrevet, delvis på dialekt. I 1952–53 intervjuet han samtlige husstander i «Fiskærbøgda». Det han skrev ned er en skatt for oss som husker menneskene han snakka med og uttrykksmåten de hadde.

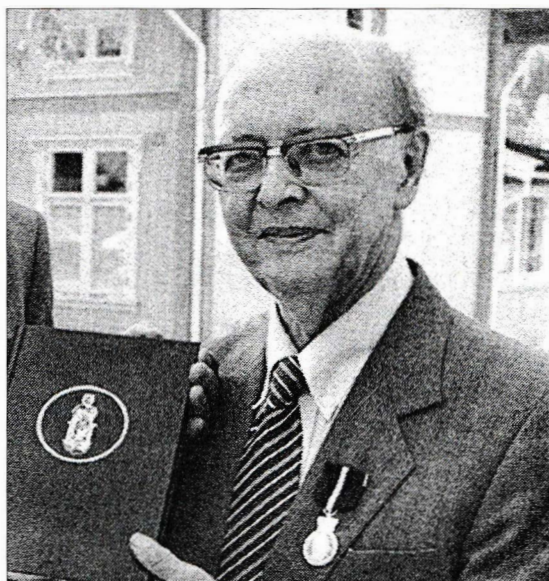
Thorvald Lislrud

på gnr 112, bnr 1,2,10,11,14, ble intervjuet 19. august 1952 og var da 82 år gammel. Frøyset gjorde seg ferdig med intervjuet året etter. I det første møtet praterte Thorvald om husa på gården og lokale stedsnavn, mange er i bruk ennå.

Thorvalds bestemor hette Kari og bodde på Bakkerud, som var utskilt fra gnr 1. Hun har gitt navn til *Karibakken*. Hun fødte en unge vinterstid nedi bakken, pakka den inn i forkle og sjal og gikk resten av bakkene opp til Bakkerud. Bekken nederst i Karibakken fikk også navn etter henne.

Før veien blei lagt om midt på 1950-tallet var Karibakken så bratt og hadde så djupe hjulspor at vi ikke torde sykle ned den, og hestene satt nesten på rompa nedover for å holde igjen kjerra. I 1980-åra ble den og de fleste ravinene i «Fiskærbøgda» holedytta og jevna ut til bil- og traktorbruk. Bare Brattås er som gården opprinnelig var.

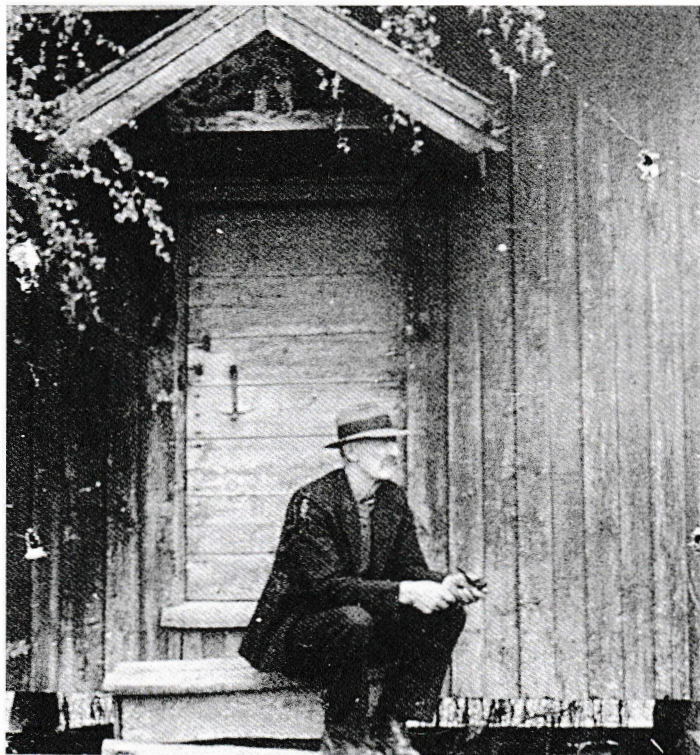
Thorvald forteller om sin tippoldefar, *Ole Aslaksen*, født 1774, at han druknet 12.1.1815 ved Skriværskjæret. Han hadde stemmerett i 1814 og underskrev

Lektor Helge Frøyset (1918–2007) har språklig-historisk embedseksamen fra Universitetet i Oslo. Han har arbeidet med gårdshistorier for Eidsberg på oppdrag fra Eidsberg historielag 1951–57, samt i 1980-årene. På grunnlag av dette har han utgitt fire bind av gårdshistorier for Eidsberg. Frøyset var lektor ved Moss gymnas/Kirkeparken videregående skole 1957–87. Han ble tildelt Kongens fortjenstmedalje i 1994. (Aftenposten-referat da Frøyset var 80 år i 1998.) Bildet er fra Indre Smaalenenes Avis 26.09.1994

adressen til Christian Fredrik. Jeg har fabulert for meg selv om ikke Skriværskjæret har fått navn etter ham. Men Rolf Kirkeby forteller at det sto ei hytte på skjæret i tidligere tider. Der satt det en mann og telte tømmerflåtene som fløt nedover elva. Han mener skjæret har navn etter ham. Det er nok riktig. Det store, flate skjæret ligger utafor Lislrud vestre som i dag eies av familien *Hatlelid*.

Sofus Sigvartsen Lislerud på butrappa på Sletta midt i 1950-åra. Foto utlånt av Eldbjørg Skaug.

Evjenavna

En annen artig sak Thorvald har fortalt, er navna på evjene oppover elva fra Lislerud:

- Gullmonsevjo sør for Lislerud, oppkalt etter en som bodde der fra 1855.
- Skjørshammerevjo. Før raset i 1952 var den som ei brei bukt. Raset fylte halve bukta.
- Spærholevjo ved Tveiten og Spærholen som riksvei 124 balanserer oppå.
- Hålevjo ved Hoje (nær plassen Hølet).
- Djupingen går nesten opp til Frydenlund.
- Lekumåa går inn til mølla på Lekum.

Navnene er skrevet slik Thorvald sa dem, og o-en i evjo er gammel dialekt.

Mathis Olsen

Thorvalds bestefar, *Mathis Olsen*, født 1809, bodde i ei hytte på *Sertopåsen*. Det heter åsen øst for Lislerud bru ennå. Sert betyr halefjora på en fugl ifølge Aasens *Gamalnorsk ordbok*, og uten skog ser åsen kanskje ut som en fugl med stjerten i været. Mot nord er den så bratt at den blei brukt av bygdas unge til ovarenn i en hoppbakke frem til slutten av 1960-åra.

Sofus Sigvartsen Lislerud

Mange av Frøysets notater er i tilnærma fonetisk skrift, og et vell av gamle dialektord og uttrykk finnes i dem. Særlig neste intervjuobjekt, *Sofus Sigvartsen Lislerud*, på gnr 113, bnr 15, født 1871, har Helge gjengitt fonetisk.

Sofus brukte mange ord og uttrykk som er uvanlige i dag. Her beskriver han sitt barndoms kjøkken. Det kjenner

jeg godt igjen for vi søskena vokste opp der. Men da sto det bare en kokeovn i spissen (peisen). Bakerovnen måtte ha stått inne i spissen og blitt riven.

«Før va're spiss på kjøkkenet, og over dæn va're en rabbal, ei tverrstong oppe i pipa. I dæn hænger skorda (med tjukk l) med hakær på, så en kan fløtta opp og ned i spissen. Grytene hang ti dæn. Og så hadde døm et brannjern med tre bein te å setta kjelen og panna på.»

(Her har Frøyset en kommentar: Hans Ross har i sin «Norsk Ordbog» sagt at ordet rabbal er en noe tykk stang (lurk) eller liten bjelke som anbringes vannrett over ildstedet til å henge kjelekroken, skorda i. Her i Smaalenene fant Ross ordet rabbal i betydningen stor, grov hardhendt og rivende person: «En rabbal av ei kjerring». Da Bjørn, bror min, reiv gamlestua, fant han en trebjelke tvers gjennom pipa, og da blei brannkassesjefen forskrekka over brannfaren vi hadde levd med. I Bohuslän ligger Rabbalshede. Det var norsk land til 1658 og tilhører vikkværske målføre.)

Sofus: «Glotånga var så lang som ærmen min. Dæn kunne døm ta bra nærme og rette på værmen med i skørstein. Tånga hang jenne ved ommen. Murhylla gikk rundt hvælven. Der brukte døm ha fystekker og no' tå hvert.

Manglaty (mangletre), bægge to, døm hang på kjøkkenet. Døm bruk't'es te å pærse med når døm hadde vaska. Det var et langt tre med handtak som en hest og med utskjæring.

Pankatre: Når døm vaska tøy, la døm det på en vaskakrakk, en planke med fire bein, og så panka døm med pankatre'.» (Panke-banke, pang-bang.

Litt mer lyd i de gamle uttrykka!)

Det som var mest ukjent språklig for meg, var hvordan de laga gjerder i sin tid:

«Når døm skulle laga fånggalær (gjerder), henta døm fång, mange fenger, og det kunne være å' slags tre de' va' de', runde, fine trer. Æller så brukte døm å kløyve fång. Det gjorde døm om vår'n før døm skulle jæle. To mann kløyva fång. En høggede ti førenn'n, og dæn andre høggede etter ettersom tre'e kløvde sæ. Så kløvde døm mærlen så det blei fire deler tå buska.

Når døm laga hærkær, var døm i skauen og høggede kvistær tå ungtre. Dæn kvisten vrei døm. Døm tælla på'n og bynte å vri oppe i rotenn'n. Da blei'n vrien ifrå topenn'n. Døm sette på hærka og la fånga på. Døm kunne vri avont (vri til venstre. Aasen har ordet fra Smaalenene og viser til ordet ovugt annetsteds. Ei herke må ha vært omtrent som en vidjebinding. Vi sier ennå at vi skal herke i hop noe når vi må skynde oss og få festa noe i hop.)

Pent brukt piano

selges rimelig.

Lite forskudd, pene avdrag.

A/S Utstyr

Mysen Musikkhandel.

tlf. 1030.

KJENT FOR GOD SERVICE